

АУДАРМА ТЕОРИЯСЫ ТЕОРИЯ ПЕРЕВОДА

ӘОЖ 811.111

З.Б. Кульманова

Т. Рысқұлов атындағы ҚазҰУ-дың оқытушысы, Қазақстан, Алматы қ.

E-mail: Family-jan@mail.ru

Ағылшын тілінен қазақ тіліне аударудың трансформациялық үлгісі

Мақалада аударманың дәлдігі мақсатында пайдаланылатын трансформациялық әдістің тиімділігі дәріптеледі. Аудару әдістерінің теориясы мен практикасын ұштастыру арқылы аударманың трансформациялық үлгісі талданады. Аударма барысында кездесетін көп варианттылық, эквиваленттілік мәселелері қарастырылады. Аударманың трансформациялық үлгісі мен аудару сатыларын анықтайды.

Түйін сөздер: трансформациялық үлгі, тронсформа, аударма үдерісі, ядролық құрылым.

Z.B. Kulmanova

Transformational method of translation from english on the kazakh language

This article is devoted to the features of the sample of transformational translation from English into Kazakh language. Nowadays the sample of translation is very actual. It is necessary to pay special attention to the sample of translation.

In this article it is spoken about feature of transformational translation from English on the Kazakh language. Exact transfer, by definition, is impossible already that different languages differ both on a grammatical system, and by simple number of words, not to mention distinction of cultures that too can have influence on a way and results of transfer.

Permission of such or similar problems is reached thanks to communicative and intermediary activity of the translator, that is the communicative success at relative convertibility, more depends on that, how correctly the translator chooses a way of transfer. The transformational method of transfer is very important and convenient for the translator.

Today the transformational method of transfer is actual. Leaning on different methods of transfer correctness of a method of transformational transfer is analyzed. The transformational method of transfer demands a certain attention.

Keywords: transformational method, transform, translation process, units.

З.Б. Кульманова

Трансформационный метод перевода с английского на казахский язык

В этой статье говорится об особенностях трансформационного перевода с английского на казахский язык. Перевод - это преобразование сообщения на исходном языке в сообщение на языке перевода. Точный перевод, по определению, невозможен уже в силу того, что разные языки отличаются как по грамматическому строю, так и по простому количеству слов, не говоря уже о различии культур, что тоже может иметь влияние на способ и результаты перевода.

Разрешение таких или подобных проблем достигается благодаря коммуникативно-посреднической деятельности переводчика, то есть коммуникативный успех при относительной переводимости в большей степени зависит от того, насколько правильно переводчик выбирает способ перевода. Трансформационный метод перевода очень важен и удобен для переводчика.

На сегодняшний день трансформационный метод перевода является актуальным. Опираясь на различные методы перевода, анализируется правильность метода трансформационного перевода. Трансформационный метод перевода требует определенного внимания.

Ключевые слова: трансформационный метод, тронсформа, процесс перевода, ядро, единицы.

Аудару дәлдігі мәселесін филологтар бұрыннан бері қарастырып келе жатыр. Қазіргі кезде бұл мәселе әр түрлі аудармалық бағытта зерттелуде (Қазақстан мектебі: Г. И. Исина, А. Алдашева және т.б., Ресей мектебі: А. Т. Алексеева, В. Н. Комиссаров, Н. Р. Ткачев және т.б., Гер-

мания мектебі: Г. Егер, К. Райс, Е. Штойберг және т.б.). Жоғарыда аталған лингвисттердің зерттеулерінде назар эквиваленттілік терминіне аударылады [1, 134]. «Эквиваленттілік» термині қазіргі аударма теориясында аз уақыттан бері қолданылып келе жатыр (1938 жылдан бастап

Лейпциг аударма мектебінде). П. М. Топер пікірлердің көп қырлылығын белгілеп, аудару теориясына «эквивалент» терминінің қашан және қайдан кіргенін анықтайды. «Алғаш рет «эквивалент» терминін «Аударманың лингвистикалық аспектілері» туралы мақаласында Р. Якобсон ұсынған еді» («О лингвистических аспектах перевода») [5, 176].

Аударма теориясы үшін осы термин қандай мағынада қолданылады және басқа терминдермен қалай араласады? Мысалы, Вине және Дарбельне «Француз және ағылшын тілдерінің салыстырмалы стиликасы» («Сопоставительная стилистика французского и английского языков») атты еңбектерінде (1958 жылы) эквивалент және эквиваленттілік терминдерін біз үшін дағдылы мағынада емес, аударманың тәсілдерінің бірі ретінде қолданған.

Аударманың трансформациялық үлгісі Н. Хомскийдің трансформациялық грамматика теориясына негізделеді. Н. Хомский негізін салған грамматикалық лексемалар мен логика-синтаксистік құрылымдардың өзара тығыз байланысын сипаттайтын синтаксистік құрылымдар ережелерін белгілейді. Трансформациялық грамматика бойынша көптеген синтаксистік құрылымдар саны шектелген қарапайым ядролық құрылымдар бола алады. Онда логика-синтаксистік байланыстар әлдеқайда анық көрінеді. *Ядролық* құрылымдардан *туынды* құрылымдар алынады. Олардың ғылыми атауы *трансформа*.

Барабарлық (эквиваленттілік) – аудару теориясында өте күрделі және көп қырлы ұғым ретінде қарастырылады. В. Н. Комиссаровтың пікірінше «эквиваленттілік ұғымы аударманың негізгі ерекшелігін ашып, қазіргі аударматануда негізгі ұғымдардың бірі болып табылады» [2, 176].

Аударманың трансформациялық теориясы аясында индивидтің тілдік санасының құрылымына мұндай көзқарас тіларалық әрекеттер шартынан туады. Аударманың денотативті теориясында аударма үрдісі кезіндегі нақты екі тілдің ұқсастықтарына назар аударылса, ал аударманың трансформациялық теориясы түпнұсқа тілінің бірліктерін аударма тілінің бірліктеріне айналдырып, түрлендіруді назарға алынады [1, 191]. Қарапайым сөзбен айтсақ, аудармашы түпнұсқа мәтінімен трансформациялық операциялар жасап, нәтижесінде аударма мәтінін алады.

Н. Хомскийдің теориясын негізге алып, аударманың трансформациялық үлгісін алғашқы боп дамытқан ғалымдардың қатарына танымал

американдық аударма теорияшы Ю. Найд жатады. Сондай-ақ аталған үлгінің кей маңызды аспектілері О. Каде, В. Коллер еңбектерінде зерттелген [2, 191].

Сондай ғалымдардың бірі А.Д. Швейцер «Перевод и лингвистика» еңбегінде ядролық және туынды құрылымдарды терең талдап, мынадай мысалдар келтіреді:

Ядролық құрылым – John hit Bill. Одан алынатын туынды құрылымдар:

- Bill was hit by John.
- John's hitting Bill.
- Bill's being hit by John.
- The hitting of Bill by John.
- It was John who hit Bill.
- It was Bill who was hit by John.

Бұл трансформаларда бастапқы ядролық құрылым сақталған [4, 35].

Ал, В. Н. Комиссаровтың түсінігінше, мазмұнның жоспары жағынан трансформалар әлдеқайда инвариантты болады, әрқайсысының құрамдас бөліктері, яғни бірліктер формасы жағынан әр түрлі болады [3, 37].

Туынды құрылымдарға қарағанда ядролық құрылымдарда мағыналық байланыстар анық көрінеді. Заттың пәні зат есім, іс-әрекет етістік болады, субъектісі бастауыш, объектисі толықтауыш болады. А. Д. Швейцердің сөзімен айтсақ, туынды құрылымдарды ядролыққа қайта трансформацияласақ, грамматикалық және семантикалық категориялар арасында дара мағыналы сәйкестіктерді немесе басқаша айтқанда, түпнұсқалық мәтіннің грамматикалық конструкцияларының дара мағыналы ұғымдық интерпретациясын анықтаймыз [5, 40].

А. Д. Швейцер, С. В. Тюленев, В. В. Сдобников пен О. В. Петрова еңбектерінде аудармадағы трансформациялық құбылыс бойынша, аударма үдерісі 3 сатыдан тұрады:

- Талдау;
- Тасымалдау;
- Синтез.

Осы 3 сатыға толығырақ тоқталсақ, С.В. Тюленев былай дейді: талдаудың мәнісі, түпнұсқа құрылымдары ядролық құрылымдарға айналып, кері трансформациялық үдеріс жүреді. Екінші сатыда, яғни тасымалдауда, түпнұсқаның ядролық құрылымдарын инвариантты болатын аударма тілінің ядролық құрылымдармен алмастырады. Үшінші саты, синтез немесе қайта құру кезінде аударма тілінің ядролық құрылымдары ақырғы нәтиже – аударма мәтінінің құрылымдары алынады [6, 193].

А. Д. Швейцер [8, 40] мен В. В. Сдобников пен О. В. Петрова [8, 234] да аударма үдерісінің 3 сатысына дәл осындай сипаттама жасайды. В. В. Сдобников пен О. В. Петрова талдауды бір тіл ішіндегі трансформация десе, тасымалдауды тілаларлық трансформация деп есептейді [8, 234]. Ал, А. Д. Швейцер 3-ші сатыға қатысты мынадай ескерілуі тиіс жайтты айтады: «синтез кезінде қос тілдегі бірқатар трансформациялар әр алуан перифразалау нұсқаларын, стилистикалық айырмашылықтары зор нұсқаларды қолдануға мүмкіндік беретіндіктен, аударма тілінің ядролық құрылымдарын туынды құрылымға айналдыруда стилистика заңдылықтары орындалуы тиіс» [5, 37].

Аударманың трансформациялық үлгісін талқылау үшін мынадай мысал келтірейік:

The Trade Union pressurized the government into reconsidering its decision. Осы түпнұсқалық сөйлемді кері трансформацияласақ, мынадай екі ядролық құрылым алынады:

- 1) The Trade Union pressurized the government.
- 2) The government reconsidered its decision.

Осы тұста ең маңызды екі сөйлем арасындағы «себеп – салдар» байланысын жоғалтпау қажет. Сол үшін құрмалас сөйлем жасаймыз:

The Trade Union pressurized the government and it reconsidered its decision немесе The Trade Union pressurized the government so that it should reconsider its decision.

Бұдан кейін екінші сатыға өтеміз де, келесі варианттардың бірін қолданамыз:

- 1) Кәсіподақ үкіметке қысым жасады да, соңғысы шешімін кері қайтарды.
- 2) Үкімет шешімін кері қайтару үшін кәсіподақ оған қысым жасады.

Соңғы үшінші сатыда аудармашы контексті мен мәтіннің стилистикалық ерекшеліктерін ескере отырып, түпнұсқа және аударма тілдерінің туынды құрылымдары бір-біріне мүмкіндігінше максималды сәйкес болуы үшін аударма тілінің құрылымдарына қосымша өзгертулер мен түрлендірулер жасайды. Бұл жағдай аудармашылардың жиі қолданатын тәсілдерінің бірі болып саналады. Мұндай варианттардың басқа түрлерін де табуға болады. Біздің мысалымыздың аудармасы осы 2 вариантпен шектеліп қалмайды, оны зерттеуіміздің барысында мысалдар арқылы береміз.

Аударма теориясы үшін аударманың трансформациялық үлгісін жасау аса пайдалы да маңызды мәселе. Трансформациялық үлгінің артықшылықтары мен кемшіліктеріне келсек, В.Н. Комисаров бойынша, оның артықшылықтары:

- Әр тілдің формаларын салыстырып зерттеу арқылы аударманың трансформациялық теориясын, аудармалық сәйкестіктерді анықтап, нақты екі тіл арасында аударма жасаудың теориялық базасын құрайды.

- Аударманың трансформациялық үлгісі көмегімен аудармадағы трансформациялық үрдістердің түрлері анықталады.

- Аударма үрдісі барысында түпнұсқалық бірлікке аударма тілінде сәйкес балама табылмағанда, түпнұсқа тілінің ішінде тілдік трансформация жасау, яғни талдау сатысы өте қажет.

Сонымен қатар мынадай кемшіліктер де бар:

- Аударманың трансформациялық үлгісі синтез сатысында қандай талаптар бойынша бірнеше трансформалар ішінен біреуі таңдалып алынатынын көрсетпейді, себебі, бұл сатыға келгенде, түпнұсқалық және аударма құрылымдары бір-бірінен тәуелсізденеді.

- Аналог болмайтын кей ядролық құрылымдар арасында орнайтын сәйкестікті түсіндіре алмайды.

- Кей құрылымдар арасындағы сәйкестікті түсіндіре алмайды. Мысалы, *instant coffee – ерімінді кофе* [6, 40].

«Аударманың трансформациялық үлгісін» қорытындылай келсек, тілаларлық трансформациялар түпнұсқалық мәтіннің семантикалық талдауы мен ақырғы нәтиже – аударма мәтінін жасаудың бір тәсілі ретінде пайдаланылады. Әйтсе де, аударма үрдісінде басқа да ситуативтік-прагматикалық факторларға байланысты лексика-синтаксистік перифразалау, семантикалық модификация сияқты амал-тәсілдері қолданылады. Сол себепті аударманың трансформациялық үлгісі басқа да семантикалық, денотативтік үлгілер сияқты шектеулі, бірақ аса қажет маңызды мүмкіншіліктер береді. Аударманы қабылдаушының реакциясы берілген мәтіннің мазмұнын жеткізу мәселесімен байланысты. Ол қандай элементтерден тұратынын анықтау қажет. Л. К. Латышев А. Д. Швейцердің көзқарасын бөліп, келесі төрт элементтерді белгілейді:

- 1) заттық жағдайларды белгілеуімен байланысты денотативті мағына (яғни, заттық-логикалық);

- 2) пікір элементтерінің арасындағы синтаксистік (яғни, оның синтаксистік құрылымымен) байланысты белгілейтін синтаксистік мағына;

- 3) функционалды-стилистикалық және экспрессивті бояумен белгіленген коннотативті мағына;

4) тілдік пікірдің және коммуникацияға түскен адамдардың қарым-қатынасымен анықталатын прагматикалық мағына.

Ішкі тілдік мазмұн – бұл тіл белгілерінің арасындағы және толық тіл кодымен сәйкестілігі. Бұл аспект прагматикалық мазмұнға байланысты. Өйткені прагматика – бұл семиотиканың

және тіл білімінің зерттеу аймағы. Онда адресат ойының субъектіге, коммуникацияға қатысқан адамдардың арасындағы қарым-қатынасына, қарым-қатынас жағдайына байланысты тіл белгілерінің сөйлеудегі қызметі зерттелінеді [7, 4].

Аудару кезінде түпнұсқаның жалпы мағынасы сақталуы керек.

Әдебиеттер

- 1 Гарбовский Н. К. Переводческие трансформации и обучение переводу// Перевод как лингвистическая проблема. Сборник статей. – М.: Издательство МГУ, 1982. – 119 с.
- 2 Гарбовский Н. К. Теория перевода. – М.: Издательство МГУ, 2004. – 544 с.
- 3 Гутнер М. Д. Пособие по переводу с английского на русский. – М.: Высшая школа, 1982. – 158 с.
- 4 Жақыпов Ж. А. Аударматануды аңдату. – Алматы: InnoPRESS, 2004. – 192 б.
- 5 Казакова Т. А. Практические основы перевода. – СПб.: Союз, 2000. – 320 с.
- 6 Катфорд Джон К. Лингвистическая теория перевода. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 208 с.
- 7 Козлова М. С. Философия и язык. – М.: Наука, 1981. – 248 с.

References

- 1 Garbovskiy N. K. Perevodcheskie transformatsii i obuchenie perevodu// Perevod kak lingvisticheskaya problema. Sbornik statey. – M.: Izdatel'stvo MGU, 1982. – 119 s.
- 2 Garbovskiy N. K. Teoriya perevoda. – M.: Izdatel'stvo MGU, 2004. – 544 s.
- 3 Gutner M. D. Posobie po perevodu s angliyskogo na russkiy. – M.: Vysshaya shkola, 1982. – 158 s.
- 4 Zhakupov Zh. A. Audarmatanudy aңdatu. – Almaty: InnoPRESS, 2004. – 192 b.
- 5 Kazakova T. A. Prakticheskie osnovy perevoda. – SPb.: Soyuz, 2000. – 320 s.
- 6 Katford Dzhon K. Lingvisticheskaya teoriya perevoda. – M.: Editorial URSS, 2004. – 208 s.
- 7 Kozlova M. S. Filosofiya i yazyk. – M.: Nauka, 1981. – 248 s.